Sposobnost upravljanja emocijama i izražavanje predrasuda prema starijima

Ferić, Tihana

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:876967

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

SPOSOBNOST UPRAVLJANJA EMOCIJAMA I IZRAŽAVANJE PREDRASUDA PREMA STARIJIMA

Diplomski rad

Tihana Ferić

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek
Sumentori: dr. sc. Ana Babić Čikeš i dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2015.

Sadržaj

Uvod ... 1

Predrasude ... 1

Predrasude prema starijim osobama ... 2

Emocionalna inteligencija ... 4

Emocionalna inteligencija i predrasude ... 6

Cilj, problem i hipoteze istraživanja ... 7

Cilj istraživanja ... 7

Problem ... 7

Hipoteze ... 7

Metoda ... 7

Sudionici ... 7

Pribor i mjerni instrumenti ... 7

Postupak ... 10

Rezultati ... 10

Rasprava ... 21

Sposobnost upravljanja emocijama, predrasude prema starijima i kvaliteta odnosa s bakama i djedovima ... 21

Prednosti i nedostatci istraživanja te prijedlozi za buduća istraživanja ... 27

Zaključak ... 28

Literatura ... 29

Sposobnost upravljanja emocijama i izražavanje predrasuda prema starijima

Sažetak

Mali broj dosadašnjih istraživanja bavio se odnosom emocionalne inteligencije i izražavanja predrasuda. Provedena istraživanja koristila su isključivo eksplicitne predrasude, pri čemu su implicitne predrasude bile zanemarene. Stoga je cilj ovog istraživanja bio provjeriti odnos emocionalne inteligencije i navedene dvije vrste predrasuda te utvrditi doprinos kvalitete odnosa s bakama i djedovima izražavanju predrasuda, pri čemu su kao objekt predrasuda odabrane starije osobe. Istraživanje je provedeno na ukupno 97 studenata (55 studenica i 42 studenta) povijesti i pedagogije na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Studenti su riješili Test implicitnih asocijacija (mjera implicitnih predrasuda), Test upravljanja emocijama, Fraboni skalu ageizma (mjera eksplicitnih predrasuda), Upitnik kvalitete odnosa s bakama i djedovima te opći upitnik. Rezultati su pokazali da studenti na eksplicitnoj mjeri ne izražavaju predrasude prema starijima, dok ih na implicitnoj mjeri pokazuju. Također, potvrđen je doprinos sposobnosti upravljanja emocijama i kvalitete odnosa s bakama i djedovima predrasudama. Dok kvaliteta odnosa doprinosi objašnjenju i eksplicitnih i implicitnih predrasuda, sposobnost upravljanja emocijama doprinosi samo objašnjenju implicitnih predrasuda (ali u obrnutom smjeru od očekivanog).

Ključne riječi: sposobnost upravljanja emocijama, implicitne predrasude, eksplicitne predrasude, kvaliteta odnosa s bakama i djedovima

Managing emotions and prejudice towards elderly

Abstract

Not many research focused on relationship between emotional intelligence and prejudice and there is limited number of research focused on implicit and explicit prejudice towards elderly people. Therefore, the main purpose of this research was to explore that relationship and to determine effect of quality of relationship with grandparents on prejudice towards elderly. Participatns were 97 college students (55 female and 42 male) of history and pedagogy on Faculty of humanties and social sciences in Osijek. They concluded Implicit association test (measuring implicit prejudice), Test of managing emotions, Fraboni scale of ageism (measuring explicit prejudice), Network of Relationships Questionnaire - Relationship Qualities Version (measuring quality of relationship with granparents) and some addition general questions about themselfs. Results indicate that students have strong implicit prejudice towards elderly but explicit prejudice are not so strong. In addition, results confirmed that quality of relationship with grandparents do affects implicit and explicit prejudice but managing emotions affects only implicit prejudice (in different way than expected).

Key words: managing emotions, implicit prejudice, explicit prejudice, qualitiy of relationship with grandparents

Uvod

Predrasude

Druge ljude obično kategoriziramo po vrlo vidljivim značajkama (kao što su rasa, spol, dob), te se često događa da svim članovima te kategorije ili društvene grupe pripisujemo posjedovanje istih stereotipnih značajki (Pennington, 1997). Predrasude se najčešće definiraju kao neprijateljski ili negativan stav prema prepoznatljivoj grupi ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi te su usmjerene prema članovima grupe kao cjelini, zanemarujući obilježja po kojima se ti ljudi razlikuju (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Ukoliko dođe do neopravdanog ili štetnog postupka prema članu neke grupe zbog njegove pripadnosti toj grupi, riječ je o diskriminaciji (Pennington, 1997).

Istraživači koji su se bavili temom predrasuda došli su do zaključka da postoje dvije vrste predrasuda: eksplicitne i implicitne (Greenwald i Banaji, 1995; Neto, 2009). Eksplicitne predrasude su one kojih je osoba svjesna, pod kontrolom su sudionika (Neto, 2009) i zahtijevaju kognitivne resurse na način da ljudi ulažu kognitivni napor u razmišljanje o objektu predrasude (Laketa, 2004). S druge strane, implicitne predrasude se mogu definirati kao asocijacije između objekta stava i evaluacija pohranjenih u pamćenju, javljaju se automatski pri pojavi objekta stava i osoba ih ne mora biti svjesna (Fazio, 1995). S obzirom na razlike između ove dvije vrste predrasuda, postoje i dvije različite vrste mjera kojima ih procjenjujemo. Eksplicitne mjere uključuju različite vrste upitnika koji se sastoje od pitanja o objektu stava, a osoba treba procijeniti koliko se slaže s pojedinom tvrdnjom. Implicitne mjere su manje izravne i obično uključuju različite fiziološke mjere, projektivne testove ili testove utemeljene na vremenu reakcije sudionika, kao što su Test implicitnih asocijacija, postupak udešavanja i sl. (Fazio, 1995; Tomašić, 2011).

Istraživanja su pokazala da ove dvije vrste predrasuda na različite načine utječu na ponašanje. Wilson i sur. (2000; prema Dovidio, Kawakami i Gaertner, 2002) pretpostavljaju da eksplicitne predrasude oblikuju namjerne, dobro promišljene odgovore u situacijama kada su ljudi motivirani dati odgovor te imaju mogućnost odvagati prednosti i nedostatke svakog oblika ponašanja. S druge strane, implicitne predrasude utječu na ponašanja koja je puno teže nadzirati i kontrolirati (npr. neverbalna ponašanja) ili na ponašanja koja ljudi ne vide kao pokazatelje svojih stavova i predrasuda pa ih, prema tome, ni ne pokušavaju kontrolirati. Dakle, i implicitni i eksplicitni stavovi su prediktivni za ponašanje neke osobe, samo predviđaju različite oblike ponašanja.

Što se tiče odnosa implicitnih i eksplicitnih predrasuda, rezultati istraživanja nisu konzistentni. Npr. neka istraživanja pokazuju da postoji povezanost implicitnih i eksplicitnih mjera predrasuda, dok neka istraživanja nisu pronašla tu povezanost. Dok neki autori pretpostavljaju da su eksplicitne mjere podložne normativnom pritisku te da je zbog toga njihova povezanost s implicitnim mjerama mala (Dunton i Fazi, 1997, prema Fazio i sur., 1995; McConnell i Leibold, 2001), drugi autori smatraju da su implicitne i eksplicitne predrasude različiti, ali povezani konstrukti, te su u svojim istraživanjima pronašli povezanost implicitnih i eksplicitnih mjera (Dovidio i sur, 1997; McConnell i Leibold, 2001). Dovidio i sur. (1997) navode kako se ove dvije vrste predrasuda razlikuju po tome što se eksplicitne predrasude javljaju na svjesnoj razini, a implicitne na nesvjesnoj, no slične su po tome što i jedne i druge proizlaze iz socijalizacije osobe te iz istih iskustava koje je osoba imala s objektom predrasuda. Nekonzistentni rezultati su dobiveni i u slučaju kada su kao objekt predrasuda uzete starije osobe. Tako su npr. Greenwald, Nosek i Banaji (2003) u svom istraživanju pronašli povezanost implicitne i eksplicitne mjere, dok Dovidio i sur. (1997) te Neto (2009) nisu pronašli značajnu povezanost. Nekonzistenstost rezultata ukazuju na potrebu dodatnih istraživanja u ovom području.

Predrasude prema starijim osobama

Kao što je već spomenuto, jedna od primarnih socijalnih kategorija na temelju kojih donosimo prosudbe o drugim ljudima je njihova dob. Brewer i Lui, (1989; prema Blaine, 2013) navode kako je socijalna kategorizacija na temelju dobi automatska i događa se u vrlo kratkom vremenu, obično kraćem od jedne sekunde. Takva kategorizacija je preduvjet za stvaranje predrasuda prema starijima (eng. *ageism*). Iako se pojam ageizam u početku odnosio samo na diskriminaciju starijih osoba, u novije je vrijeme ta definicija proširena te uključuje stavove i vjerovanja, osjećaje i ponašanja prema drugim ljudima, a koja su temeljena na njihovoj dobi (Blaine 2013). Ovaj pojam uključuje vjerovanje da je starenje proces neizbježnog propadanja, koji rezultira nesposobnošću osobe da bude produktivna (Ozgan i Bayoglu, 2011). Različiti istraživači pokušavaju doznati uzroke pojavi ovakvog oblika predrasuda. Tako npr. Branco i Williamson (1982; prema Bodner i Lazar, 2008) smatraju da su uzrok ovim predrasudama velike promjene u modernim društvima. Napredak u medicini, koji rezultira sve većim udjelom starih ljudi u populaciji, zatim tehnološki napredak, koji rezultira novim poslovima kojima starije osobe nisu prilagođene, gubitak povezanosti mladih ljudi sa svojim starijim rođacima, te oslanjanje na znanje koje nudi internet umjesto na

mudrost i iskustvo starijih osoba, neki su od razloga koje ovi istraživači navode. Istraživanja su, također, pokazala kako se predrasude mladih ljudi prema starijima javljaju zbog anksioznosti, budući da stariji mlade podsjećaju na njihovu neizbježnu budućnost (Blaine, 2013) te zbog manjka znanja o starenju (Stuart-Hamilton and Mahoney, 2003; prema Jackson i sur., 2007).

S obzirom da se manjak bliskih odnosa sa starijim osobama smatra jednim od uzroka javljanja predrasuda prema starijima kod mladih, neki istraživači su ispitivali hoće li, u skladu s hipotezom kontakta (Allport, 1954), izlaganje mladih kontaktu sa starijima dovesti do smanjenja njihovih predrasuda. Prema hipotezi optimalnog kontakta (Allport, 1954), kontakt s pripadnicima vanjskih skupina djeluje na formiranje pozitivnih stavova prema toj skupini, odnosno dovodi do smanjenja predrasuda prema njoj. Priroda kontakta se može podijeliti na kvantitetu (učestalost kontakta) i kvalitetu (npr. aspekti kontakta). Prema Allportu (1954), do smanjenja negativnih stavova prema vanjskoj skupini bi trebalo doći ukoliko sudionici koji su u kontaktu žele ostvariti zajednički cilj, ukoliko imaju isti status, ovisni su jedni o drugima, surađuju pri postizanju cilja i imaju podršku institucija. U skladu s tim, Chapman i Neal (1990) su u svom istraživanju pokazali da je kod adolescenata koji su pomagali starijim osobama došlo do smanjenja socijalne distance prema starijima, dok su Angiullo, Whitbourne i Powers (1996) pokazali da nema razlike u izraženim predrasudama između studenata koji su volontirali sa starijim ljudima i onih koji nisu. Također, istraživanja su pokazala da na smanjenje predrasuda može utjecati kontakt mladih s bakama i djedovima. Npr. Soliz i Harwood (2003) su pokazali da dobra komunikacija s bakama i djedovima dovodi do pozitivnijih stavova mladih osoba prema starijima općenito, Harwood i sur. (2005) su utvrdili da je kvaliteta odnosa s bakama i djedovima povezana s pozitivnijim stavovima prema starijima, dok je Tomašić (2011) pronašla da su sudionici koji su imali kvalitetniji odnos s bakama i djedovima pokazivali i pozitivnije eksplicitne stavove prema starijima.

Jedna od varijabli koja se povezuje s izražavanjem predrasuda je svakako spol. Većina istraživanja (npr. Fraboni i sur., 1990; Kalavar, 2001, Rupp i sur., 2005, prema Allan i Johnson, 2009; Ekehammar, Akrami i Araya, 2003) pronašla je spolne razlike u izražavanju eksplicitnih predrasuda, pri čemu žene izražavaju manje takvih predrasuda nego muškarci. Ipak, na implicitnim mjerama nisu dobiveni jednoznačni rezultati. Vrlo mali broj istraživanja se bavio spolnim razlikama u implicitnim predrasudama, a rezultati koje su dobili, nisu bili u skladu s očekivanjima. Ekehammar, Akrami i Araya (2003) su u svom istraživanju dobili da žene izražavaju manje eksplicitnih, a više implicitnih predrasuda od muškaraca te navode

kako su takvi rezultati bili neočekivani. S druge strane, Laketa (2004) je u svom istraživanju dobila da muškarci pokazuju manje implicitnih predrasuda od žena, dok na ekplicitnoj mjeri predrasuda spolnih razlika nije bilo. Autorica to objašnjava različitom socijalizacijom muškaraca i žena na način da za žene nije društveno prihvatljivo eksplicitno izražavati svoje predrasude. Ipak, na implicitnoj mjeri, na kojoj je djelovanje društvenih normi umanjeno, žene pokazuju svoje predrasude. S obzirom da rezultati navedenih istraživanja nisu jednoznačni, u ovom području su potrebna dodatna istraživanja.

No, nije nužno da se predrasude prema starijim osobama uvijek manifestiraju (Narayan, 2005). Za razliku od istraživanja koja su utvrdila postojanje predrasuda prema starijim osobama (Allan i Johnson, 2009; Hummert, 1990, Netz i Ben-Sir, 1993, prema Narayan, 2005; Kalaver 2001, Rupp i sur., 2005, prema Bodner i Lazar, 2008), druga su istraživanja pokazala da mlade osobe imaju više pozitivne nego negativne stavove prema starijim odraslim osobama (Braithwaite, Gibson i Holman, 1986, Schwalb i Sedlacek, 1990, Yenerall, 1995, prema Narayan 2005; Van Dussen, i Weaver, 2009, prema Ozkan i Bayoglu, 2011). Navedene razlike Narayan (2005) uglavnom objašnjava razlikama u metodološkim postupcima, kao i različitim upitnicima koji su korišteni za ispitivanje predrasuda. S obzirom na to radi li se o eksplicitnim mjerama (kada sudionici znaju što je predmet ispitivanja) ili implicitnim mjerama (kao npr. kod Testa implicitnih asocijacija, kada je pravi predmet istraživanja skriven, a sudionici misle da se radi o testu brzine), dobivaju se različiti rezultati o tome imaju li mladi predrasude prema starijima. Također, jedan od važnijih problema koji Narayan (2005) navodi su razlike u operacionalizaciji pojma „starija osoba“. Iz navedenih razloga, ovo je područje u kojem su potrebna nova istraživanja, kako bi se utvrdilo imaju li mlade osobe, i ako imaju, u kojoj mjeri, izražene predrasude prema starijim osobama.

Emocionalna inteligencija

Emocije uključuju svjesno mentalno stanje osjećaja koje je usmjereno prema nekom objektu, zatim izraze lica i tjelesne promjene, kao i spremnost na djelovanje (Oatley i Jenkins, 2003), a obično su izazvane nekim događajima koji su čovjeku važni. Emocionalna inteligencija predstavlja koncept koji objašnjava razne aspekte emocija, a Mayer i Salovey (1997, str. 10) je definiraju kao: „sposobnosti koje uključuju brzo zapažanje, procjenu i izražavanje emocija, uviđanje i generiranje osjećaja koji olakšavaju mišljenje, razumijevanje emocija i znanje o njima te reguliranje emocija u svrhu promocije emocionalnog i intelektualnog razvoja.“ Prema njihovoj teoriji, ljudi se razlikuju po svojim sposobnostima

procesiranja emocionalnih informacija te sposobnostima povezivanja emocionalnih procesa s kognitivnim procesima (Mayer i Salovey, 1997). Osobe kod kojih su te sposobnosti izražene, smatraju se dobro prilagođenima i emocionalno vještima (Mayer, DiPaolo i Salovey, 1990).

Postoji nekoliko modela emocionalne inteligencije, a najpoznatiji je model već spomenutih autora Mayera i Saloveya (1996; prema Takšić, Mohorić i Munjas, 2006). Sukladno ranije navedenoj definiciji, taj model uključuje četiri razine sposobnosti poredane po složenosti psihičkih procesa, od jednostavnih prema složenima. Najniža razina sposobnosti (percepcija, procjena i izražavanje emocija) uključuje sposobnosti i vještine osobe da točno uoči emocionalni obrazac, svjesnost pojedinca o vlastitim emocijama, razlikovanje emocija te sposobnost adekvatnog izražavanja emocija (Roberts, Zeidner i Matthew, 2003; prema Babić, 2004). Druga razina (emocionalna facilitacija mišljenja) uključuje sposobnosti korištenja emocija na način da one određuju prioritete u mišljenju (određuju o čemu treba u tom trenutku razmišljati) i tako usmjeravaju pozornost na važne informacije, odnosno, olakšavaju intelektualne procese. Treća razina uključuje sposobnosti razumijevanja i analiziranja emocija te korištenja emocionalnog znanja. Četvrta i najsloženija razina uključuje svjesnu regulaciju emocija u svrhu emocionalnog i intelektualnog razvoja. Za ovu razinu najvažnija je otvorenost prema osjećajima, bilo da su oni ugodni ili neugodni. Dakle, prema ovom modelu, najsloženija sposobnost emocionalne inteligencije je sposobnost upravljanja svojim emocijama, na način da se ublažavaju neugodne i pojačavaju ugodne emocije (Babić, 2004).

Velik broj istraživanja utvrdio je spolne razlike kako u emocionalnoj inteligenciji općenito, tako i u navedenim razinama, i to već u ranom djetinjstvu (Fernández-Berrocal i sur., 2012; Khalili, 2011; Naghavi i Redzuan, 2011; Sanchez-Nunez i sur., 2008). Pronađene razlike autori uglavnom pripisuju razlikama u socijalizaciji dječaka i djevojčica. Za razliku od dječaka, koje se najčešće usmjerava da ne bi trebali izražavati svoje emocije, djevojčice trebaju naučiti prepoznavati svoje emocije i izražavati ih. Fayombo (2012) je u svom istraživanju na uzorku studenata pronašla spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji u korist studentica, dok su Fernandez-Berrocal i sur. (2012) pronašli kako se spolne razlike smanjuju kako ljudi stare. Pokazalo se da ta razlika u razvijenosti emocionalne inteligencije djeluje na različite aspekte života, kako muškaraca tako i žena, a jedan od tih aspekata je i izražavanje predrasuda.

Emocionalna inteligencija i predrasude

Budući da predrasude predstavljaju emocionalnu komponentu stava, one su usko vezane uz naša ranija emocionalna iskustva. Ranija istraživanja su izučavala neke aspekte emocionalnog reagiranja i predrasuda. Npr. Konrath, Novin i Li (2012) su istražujući odnos aleksitimije (nesposobnost verbaliziranja i prepoznavanja vlastitih emocija) i predrasuda utvrdile kako osobe s aleksitimijom teško prepoznaju i emocije drugih ljudi, te osjećaju više agresivnosti prema članovima vanjske grupe, nego prema članovima svoje grupe (u slučaju kada se te dvije grupe razlikuju u mišljenju o nekoj temi). Ti nalazi ukazuju na to da je prepoznavanje emocija povezano s predrasudama te da emocionalna inteligencija (koja uključuje točno prepoznavanje svojih i tuđih emocija) može biti povezana s predrasudama. Pioro (2005; prema Frisch; 2013) pronalazi da će se, u slučaju dvije osobe s jednako izraženim predrasudama, osoba s izraženijom emocionalnom inteligencijom rjeđe ponašati u skladu sa svojim predrasudama. Nadalje, Frisch (2013) je pronašla kako podučavanje prepoznavanju emocija (a time i poboljšanje emocionalne inteligencije) dovodi do smanjenja diskriminacijskog ponašanja, ali ne i do smanjenja predrasuda.

S obzirom na navedeni mali broj istraživanja koji se bavio odnosom emocionalne inteligencije i predrasuda, pri čemu su ta istraživanja u prvom redu bila usmjerena na rasne predrasude, činilo se zanimljivim dodatno istražiti navedene fenomene i njihov odnos u kontekstu predrasuda prema starijim osobama. Pri provjeravanju odnosa emocionalne inteligencije i predrasuda prema starijima činilo se važnim provjeriti taj odnos u kontekstu implicitnih i eksplicitnih predrasuda, budući da postoje pokazatelji o značajnim razlikama, ali i određenim povezanostima prema istim objektima koje su mjerene pomoću ova dva pristupa. Dodatno, s obzirom na rezultate prethodnih istraživanja o postojanju spolnih razlika kako u predrasudama, tako i u emocionalnoj inteligenciji, praćeni su učinci spola sudionika, te je istražen i utjecaj kvalitete odnosa s bakama i djedovima, kao specifične grupe starijih, na predrasude prema starijima.

Cilj, problem i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja

Utvrditi odnos emocionalne inteligencije, kvalitete odnosa s bakama i djedovima te implicitnih i eksplicitnih predrasuda prema starijim osobama.

Problem

Ispitati predviđaju li i u kojoj mjeri kvaliteta odnosa s bakama i djedovima te sposobnost upravljanja emocijama implicitne i eksplicitne predrasude prema starijim osobama.

Hipoteze

H1.a Niže eksplicitne predrasude, izraženija sposobnost upravljanja emocijama i kvalitetniji odnos s bakama i djedovima predviđat će niže implicitne predrasude.

H1.b Niže implicitne predrasude, izraženija sposobnost upravljanja emocijama i kvalitetniji odnos s bakama i djedovima predviđat će niže eksplicitne predrasude.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 97 studenata, od toga 42 studenta (43.3%) i 55 studentica (56.7%). Raspon dobi je bio od 19 do 24 godine. Svi studenti su bili sa Filozofskog fakulteta u Osijeku, pri čemu njih 28 (28.9%) studira na studiju povijesti, zatim 36 (37.1%) na studiju pedagogije te 33 (34.0%) studenta studira i pedagogiju i povijest. Najveći broj sudionika, njih 31 (32%), ima dvoje živih baka i djedova, zatim njih 24 (24.7%) jednu baku ili djeda, njih 20 (20.6%) ima živih troje, 10 (10.3%) četvero, a dvanaest sudionika (12.4%) nema žive nijednog djeda ili baku. Također, 74 sudionika (76.3%) nije prethodno slušalo kolegij o procesu starenja, dok njih 23 (23.7%) je.

Pribor i mjerni instrumenti

U istraživanju je korišteno pet instrumenata, a prikupljanje podataka se jednim dijelom provodilo pomoću računala, a drugim djelom u papirnatom obliku. Pomoću računala je

primijenjen Test implicitnih asocijacija, a u papirnatom obliku su sudionici dobili Test upravljanja emocijama, Fraboni skalu ageizma, Upitnik kvalitete odnosa te Opći upitnik.

Test upravljanja emocijama (TUE; Majić, Babić Čikeš i Šincek, 2014) se sastoji od ukupno trinaest zamišljenih situacija u kojima se javljaju različite emocije. Za svaku situaciju navedena su četiri moguća ponašanja osobe u toj situaciji, a razlikuju se po tome koliko su korisna za osobu. Test se ukupno sastoji od 52 čestice (13 opisa situacija x četiri moguća ponašanja). Zadatak sudionika je da za svako navedeno ponašanje na skali od -3 do +3 procijeni koliko je to ponašanje korisno ili štetno za ublažavanje neugodnih i pojačavanje ili održavanje ugodnih osjećaja u određenoj situaciji. Točnost odgovora određuje se prema kriteriju eksperta, pri čemu se točan odgovor boduje s dva boda, susjedni odgovori s jednim bodom, a svi ostali odgovori s nula bodova. Ukupan rezultat u testu predstavlja zbroj bodova na svim česticama i veći rezultat ukazuje na bolje upravljanje emocijama (Majić, 2014).

Fraboni skala ageizma (eng. *Fraboni Scale of Ageism*, FSA, Fraboni, Saltstone i Hughes, 1990) ispituje različite dimenzije predrasuda prema starijim osobama. Sastoji se od ukupno 29 čestica podijeljenih u tri skale. Skala *stereotipi* sastoji se od 10 čestica (primjer čestice: „*Većina starih osoba može biti naporna zato što stalno ponavlja jedne te iste priče.“),* skala *diskriminacije* se sastoji od 9 čestica (primjer čestice: „*Najbolje bi bilo da stare osobe žive negdje gdje nikome neće smetati*.“), dok se skala *izbjegavanja* sastoji od 9 čestica (primjer čestice: „*Ne volim kada stare osobe pokušaju razgovarati sa mnom.“).* Zadatak sudionika je na skali Likertovog tipa (1- u potpunosti se ne slažem; 5- u potpunosti se slažem), izraziti stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom. Ukupan rezultat pojedine subskale formiran je kao aritmetička sredina odgovora na pojedinim česticama (pri čemu je neke čestice potrebno rekodirati), dok se ukupan rezultat na skali formira kao aritmetička sredina rezultata na pojedinim subskalama. Viši rezultat ukazuje na više izražen ageizam. Istraživanja su pokazala da skala ima adekvatnu pouzdanost Cronbach α=.86 (Fraboni, Saltstone i Hughes, 1990), dok je pouzdanost skale u ovom istraživanju iznosila α=.82. Za potrebe ovog istraživanja, skala je prevedena na hrvatski jezik prema načelima dvostrukog prijevoda.

Test implicitnih asocijacija (eng. *Implicit Association Test*, IAT, Greenwald, Mcgheee i Schwarz, 1998) je jedna od najpopularnijih implicitnih mjera stavova. Sastoji se od nekoliko blokova zadataka, pri čemu se u svakom bloku sudioniku pomoću računala na sredini ekrana sukcesivno prezentira serija podražaja, riječi ili slika. U jednostavnim zadacima se od sudionika traži jednostavna kategorizacija, na način da mu se prezentiraju različiti podražaji, npr. *fotografije starijih osoba*, a njegov zadatak je svrstati te podražaje u kategoriju *starije* ili

mlađe osobe. Svrstavanje se izvodi pritiskanjem unaprijed određene tipke na tipkovnici. U složenim zadacima sudionici imaju isti zadatak, s tom razlikom da se istovremeno vrši dvostruka kategorizacija podražaja i u kategorije pojmova (npr. *stari-mladi*) i u kategorije valencija (npr. *pozitivno-negativno*), pri čemu jedan pojam i jedna valencija dijele istu tipku na tipkovnici. Npr. pritiskanjem tipke „I" podražaji se svrstavaju u kategoriju *mladi* i *pozitivno*, a pritiskanjem tipke „E" u kategoriju *stari* i *negativno*. Nakon što sudionik točno svrsta sve podražaje, slijedi drugi složeni (nekongruentni) zadatak, gdje se mijenja značenje određene tipke (npr. sada se pritiskanjem tipke „I" podražaji svrstavaju u kategoriju *stari* i *pozitivno*). Ovim testom se mjeri sudionikova brzina kategoriziranja različitih podražaja vezanih uz objekt stava s pozitivnim ili negativnim valencijama. Glavna pretpostavka je da sudionici brže odgovaraju kada su pojam i valencija koji dijele istu tipku snažno povezani (npr. *mladi* i *pozitivno*), nego u slučaju kada su slabo povezani (npr. *mladi* i *negativno*). Pozitivan rezultat na testu ukazuje na preferenciju povezanosti parova mladi-pozitivno i stari-negativno, odnosno na izraženost implicitnih predrasuda prema starijima. Koeficijent unutranje pouzdanosti za ovaj test se kreće u rasponu od α=.70 do α=.90 (Tomašić, 2011; Nosek, Greenwald i Banaji. 2007).

Upitnik o kvaliteti odnosa (eng. *Network of Relationships Questionnaire - Relationship Qualities Version,* NRI-RQV, Buhrmester i Furman, 2008) mjeri kvalitetu odnosa s bliskim osobama, u ovom slučaju s bakama i djedovima. Sastoji se od dva faktora, a svaki faktor od pet subskala. Prvi faktor je je nazvan Bliskost, a sastoji se od subskala: složnost, povjerenje, emocionalna potpora, odobravanje i zadovoljstvo. Drugi faktor je nazvan Neslaganje, a sastoji se od subskala: sukob, kritiziranje, pritisak, isključivanje i dominantnost. Za potrebe ovog istraživanja korišteno je samo pet subskala koje čine prvi faktor. Zadatak sudionika je procijeniti slaganje sa svakom od 30 čestica na skali Likertovog tipa od 1 (*nikad ili uopće ne*) do 5 (*uvijek ili iznimno jako*), za svaku baku i djeda s kojima su u kontaktu. Za svaku subskalu i faktor računa se prosječni rezultat pri čemu visoki rezultat na faktoru Bliskost ukazuje na veću kvalitetu odnosa. Rezultat na pojedinoj čestici na skali je formiran na način da su se zbrojili rezultati sudionika na toj čestici te podijelili s brojem živih baka i djedova (npr. ukoliko je sudionik odgovarao za jednu baku i jednog djeda, na pojedinoj čestici su se zbrojili rezultati za njih dvoje i podijelili sa dva; ukoliko je odgovarao za troje, rezultati su se zbrojili i podijelili sa tri). Ukupan rezultat na skali je dobiven kao aritmetička sredina odgovora na svim česticama. Sudionicima koji nisu imali živih baka i djedova, kao ukupan rezultat na ovoj skali je pridružena 0. Za potrebe ovog istraživanja, skala je prevedena na

hrvatski jezik prema načelima dvostrukog prijevoda. Pouzdanost prvog faktora (korištenog u ovom istraživanju) na našem uzorku iznosi α=.94.

Opći upitnik konstruiran za potrebe ovog istraživanja sadržavao je pitanje o spolu, smjeru studija, broju živih baka i djedova, učestalosti kontakta s pojedinom bakom i djedom (mogući odgovori su bili od 1-nisam s njom/njim u kontaktu do 5- vrlo često sam s njom/njim u kontaktu), te pitanje o tome jesu li studenti tijekom svog dosadašnjeg studiranja slušali kolegij koji se bavio temom procesa starenja.

Postupak

Istraživanje se provodilo grupno, na fakultetu, u sklopu nastave ili neposredno nakon nastave. Na početku se ispitivačica predstavila sudionicima i zamolila ih za suradnju, te im naglasila da se istraživanje provodi u sklopu diplomskog rada. Sudionicima je također naglašeno kako je sudjelovanje dobrovoljno i anonimno, da mogu odustati u bilo kojem trenutku, da odgovaraju što iskrenije te da će se prikupljeni podaci koristiti isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja. Zatim im je rečeno kako se u istraživanju ispituju njihovi stavovi prema starijim osobama te im je objašnjeno da se istraživanje sastoji od dva dijela, pri čemu je prvi dio na računalu, a drugi u papirnatom obliku. Svaki sudionik je prvo riješio Test implicitnih asocijacija na računalu, a zatim je u papirnatom obliku dobio ostatak upitnika, odnosno, Test upravljanja emocijama, Fraboni skalu ageizma, Upitnik o kvaliteti odnosa i na kraju Opći upitnik. Nakon što su sudionici završili s popunjavanjem upitnika, ispitivačica im se zahvalila na sudjelovanju, ponudila odgovore na potencijalna pitanja i svoj kontakt u slučaju da imaju naknadnih pitanja.

Rezultati

Prije provjere hipoteza, analizom rezultata provedenog Kolmogorov-Smirnovljevog (K-S) testa normaliteta distribucije te indeksa asimetričnosti i spoljoštenosti, provjereno je distribuiraju li se podaci dobiveni na Testu upravljanja emocijama, Fraboni skali ageizma, Upitniku kvalitete odnosa te na Testu implicitnih asocijacija po normalnoj raspodjeli. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 1, uz deskriptivne podatke za svaku skalu i pojedine subskale.

Tablica 1. Vrijednosti Kolmogorov-Smirnovljevog (K-S) testa te indeksa asimetričnosti i spljoštenosti za rezultate na Testu upravljanja emocijama, Fraboni skali ageizma, Upitniku kvalitete odnosa te Testu implicitnih asocijacija, uz deskriptivne podatke za pojedinu skalu (*N*=97).

Skala	*K-S*	*Indeksi asimetričnosti i spljoštenosti*	*M*	*SD*	*Min*	*Max*	Teorijski raspon rezultata	Cronbach Alpha
Test upravljanja emocijama	.09*	-.84 .10	58.91	10.65	20	76	0-104	.73
Fraboni skala ageizma	.07	-.06 .30	2.55	0.40	1.44	3.54	1-5	.82
1. faktor: *stereotipi*	.08	-.42 -.16	3.22	0.58	1.67	4.33		.63
2. faktor: *diskriminacija*	.09*	.13 .81	2.17	0.37	1.00	3.22	1-5	.51
3. faktor: *izbjegavanje*	.09*	.28 .22	2.25	0.53	1.00	3.60		.78
Upitnik kvalitete odnosa (N=85)	.06	.09 -.50	2.96	0.81	1.13	5.00	1-5	.94
Test implicitnih asocijacija	.10*	-.22 .49	0.64	0.36	-.162	1.374	-2 - +2	/

*$p < .01$, M = aritmetička sredina, SD = standardna devijacija, Min = minimalni postignut rezultat na skali, Max = najveći postignut rezultat na skali

Iz Tablice 1 je vidljivo kako se rezultati na Fraboni skali ageizma, faktoru *stereotipi* i Upitniku kvalitete odnosa distribuiraju po normalnoj raspodjeli, dok distribucija rezultata na ostalim skalama značajno odstupa od normalne distribucije. Iako se ti rezultati ne distribuiraju po normalnoj raspodjeli, koeficijenti asimetričnosti u rasponu od 0 do +/- 3 te koeficijenti spljoštenosti u rasponu od 0 do +/-10 smatraju se prihvatljivim za korištenje parametrijskih postupaka (Kline, 2005). Kako se vidi iz Tablice 1, svi koeficijenti su u prihvatljivom rasponu, stoga će se u daljnjoj analizi podataka ipak koristiti parametrijski postupci.

Nadalje, aritmetička sredina Testa upravljanja emocijama (M = 58.91, SD = 10.65) vrlo je slična onoj dobivenoj u prethodnim istraživanjima gdje je ona iznosila 59.72 (Majić, 2014). Analizom distribucije rezultata, može se primijetiti da je većina sudionika imala prosječan rezultat na tom testu, te da nitko nije ostvario maksimalan broj bodova. Nadalje,

aritmetička sredina Fraboni skale ageizma nešto je viša od one dobivene u originalnom istraživanju gdje je iznosila 2.00 (Fraboni, Salstone i Hughes, 1990), no i dalje ukazuje na to da studenti nemaju visoko izražene eksplicitne predrasude prema starijima. Pregledom pojedinih faktora, vidljivo je da su sudionici najviše rezultate postigli na skali *stereotipi*, a najmanje na skali *diskriminacije*. Aritmetička sredina na Upitniku kvalitete odnosa s bakama i djedovima iznosi $M = 2.96$, $SD = 0.81$, što ukazuje na to da većina sudionika svoj odnos s bakama i djedovima procjenjuje prosječnom vrijednošću. Ovaj rezultat je izračunat na 85 sudionika jer kako je ranije navedeno, 12 sudionika nema žive bake i djedove te oni nisu rješavali ovaj upitnik. Zatim, aritmetička sredina na Testu implicitnih asocijacija je nešto viša od one dobivene u istraživanju koje je također provedeno na studentima (Hummert i sur, 2002), gdje je ona iznosila $M = 0.22$, $SD = 0.18$. Rezultat od 0.64 ukazuje na to da su studenti pokazali jako izraženu preferenciju prema mladima u odnosu na starije osobe.

Nakon provedenih uvodnih analiza, prije odgovora na postavljene hipoteze, provjereno je postoje li u ispitivanim varijablama razlike s obzirom na spol i studijsku grupu kojoj studenti pripadaju. Zbog Bonferroni korekcije te mogućnosti kontroliranja kovarijatne varijable u oba slučaja su provedene analize varijance. Rezultati prve analize varijance prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2. Rezultati analize varijance za provjeru spolnih razlika u navedenim varijablama s pripadajućim aritmetičkim sredinama i standardnim devijacijama te značajnošću (p), (N=97).

Varijabla	Spol	*M*	*SD*	*F*-omjer	*p*
Sposobnost upravljanja emocijama	muški	53.24	9.07	26.25	.00**
	ženski	63.20	9.80		
Kvaliteta odnosa s bakama i djedovima	muški	41.91	12.27	3.16	.08
	ženski	46.56	11.83		
Implicitna mjera predrasuda	muški	0.61	0.38	0.40	.53
	ženski	0.66	0.34		
Eksplicitna mjera predrasuda	muški	74.36	11.10	6.55	.01**
	ženski	68.53	10.87		
1. faktor: *stereotipi*	muški	3.32	0.56	2.17	.14
	ženski	3.15	0.58		
2. faktor: *diskriminacija*	muški	2.27	0.40	5.49	.02*
	ženski	2.10	0.33		
3. faktor: *izbjegavanje*	muški	2.40	0.54	6.17	.02**
	ženski	2.14	0.50		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Kao što je vidljivo iz Tablice 2, u dvije navedene varijable postoje spolne razlike, dok u dvije ne postoje. U sposobnosti upravljanja emocijama postoje spolne razlike ($F_{(1,95)}$= 26.25, p < .01) pri čemu studentice imaju izraženiju tu sposobnost od studenata. Također, postoje spolne razlike u izražavanju eksplicitnih predrasuda, pri čemu studenti izražavaju više eksplicitnih predrasuda od studentica. Daljnjom analizom je utvrđeno da se studenti razlikuju u mjerama *diskriminacije* ($F_{(1,95)}$= 5.49, p < .05) i *izbjegavanja* ($F_{(1,95)}$= 6.17, p < .01), pri čemu studentice imaju manje izražene rezultate na tim skalama od studenata. U kvaliteti odnosa s bakama i djedovima te u implicitnoj mjeri predrasuda nisu utvrđene spolne razlike.

Rezultati druge analize varijance kojom su ispitane razlike s obzirom na smjer studiranja prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3. Rezultati analize varijance za provjeru razlika po smjeru studiranja u navedenim varijablama, s pripadajućim aritmetičkim sredinama i standardnim devijacijama te značajnošću (p), (N=97).

Varijabla	Smjer studiranja	*M*	*SD*	*F*-omjer	*p*
Sposobnost upravljanja emocijama	pedagogija	63.94	9.64	8.40	.00**
	povijest-pedagogija	54.27	11.91		
	povijest	57.82	7.38		
Kvaliteta odnosa s bakama i djedovima	pedagogija	46.27	12.46	0.76	.47
	povijest-pedagogija	44.22	11.16		
	povijest	42.22	13.09		
Implicitna mjera predrasuda	pedagogija	0.72	0.31	1.61	.21
	povijest-pedagogija	0.59	0.36		
	povijest	0.58	0.39		
Eksplicitna mjera predrasuda	pedagogija	68.06	11.34	2.19	.12
	povijest-pedagogija	72.39	10.80		
	povijest	73.46	11.33		
1. faktor: *stereotipi*	pedagogija	3.06	0.54	3.58	.03*
	povijest-pedagogija	3.22	0.56		
	povijest	3.44	0.59		
2. faktor: *diskriminacija*	pedagogija	2.11	0.33	0.99	.38
	povijest-pedagogija	2.24	0.38		
	povijest	2.18	0.41		
3. faktor: *izbjegavanje*	pedagogija	2.15	0.55	1.05	.35
	povijest-pedagogija	2.33	0.46		
	povijest	2.29	0.58		

**p < .01, *p < .05

Kao što je vidljivo iz Tablice 3, u varijabli sposobnost upravljanja emocijama postoji razlika s obzirom na smjer studiranja ($F_{(2,94)}$= 8.40, p < .01) Post-hoc analizom utvrđeno je da

se studenti pedagogije značajno razlikuju od druge dvije skupine studenata, odnosno oni imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama. Između druge dvije skupine studenata nije bilo značajne razlike. I nakon uvođenja spola kao kovarijate, ova razlika je ostala značajna. Također, pronađena je značajna razlika u eksplicitnoj mjeri *stereotipi* ($F_{(2.94)}$= 3.58, $p < .05$). Post-hoc analiza je pokazala da se studenti pedagogije i studenti povijesti značajno razlikuju po tome koliko izražavaju *stereotipe*, pri čemu ih studenti pedagogije izražavaju značajno manje. Međutim, nakon uvođenja spola kao kovarijate, ova razlika prestaje biti značajna. U kvaliteti odnosa s bakama i djedovima, implicitnoj te preostalim eksplicitnim mjerama predrasuda nisu pronađene razlike s obzirom na smjer studiranja.

Zatim, kako bi se odgovorilo na postavljeni problem istraživanja, izračunate su korelacije između ispitivanih varijabli (Tablica 4). Za odgovor na postavljeni problem, korištena je hijerarhijska regresijska analiza. Budući da je utvrđeno kako se sudionici različitog spola razlikuju u ispitivanim varijablama, spol je uvršten u prvom koraku hijerahijske regresijske analize. Ovaj dio statističke analize proveden je na 85 sudionika umjesto 97 (izuzeto je 12 sudionika koji nisu imali žive bake i djedove te stoga nisu ispunili Upitnik o kvaliteti odnosa s bakama i djedovima).

Tablica 4. Korelacijska matrica koeficijenta korelacije (*r*) za spol, kvalitetu odnosa te sposobnost upravljanja emocijama i rezultata eksplicitnih i implicitnih mjera predrasuda (*N*=85)

Varijabla	Spol	FSA	FSA			IAT	UKO	TUE
			1. faktor	*2. faktor*	*3. faktor*			
Spol	-	-.23*	-.16	-.24*	-.19	.05	.20	.55**
FSA		-	.81**	.73**	.87**	-.08	-.31**	-.18
1. faktor			-	.37**	.51**	-.18	-.27**	-.02
2. faktor				-	.56**	.04	-.11	-.25**
3. faktor					-	-.02	-.33**	-.20**
IAT						-	-.18	.19*
UKO							-	.13
TUE								-

Legenda: *p<.05, **p<.01, FSA (Fraboni skala ageizma) – eksplicitna mjera predrasuda, 1. faktor- *stereotipi*, 2. faktor – *diskriminacija*, 3. faktor – *izbjegavanje*, IAT (Test implicitnih asocijacija) – implicitna mjera, UKO (Upitnik kvalitete odnosa), TUE (Test upravljanja emocijama) – sposobnost upravljanja emocijama

Iz Tablice 4 je vidljivo kako je spol negativno povezan s ukupnom mjerom eksplicitnih predrasuda (r = -.23) i sa subskalom *diskriminacije* (r = -.24) te pozitivno povezan sa sposobnošću upravljanja emocijama (r = .55). Drugim riječima, studentice iskazuju manje ukupnih eksplicitnih predrasuda, kao i manje diskriminatornih stavova, te pokazuju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama od studenata. Zatim, vidljiva je pozitivna povezanost ukupne eksplicitne mjere predrasuda s pojedinim subskalama. Najveća povezanost je pronađena sa subskalom *izbjegavanje* (r = .874), zatim sa subskalama *stereotipi* (r = .81) i *diskriminacija* (r = .73). Uz to, pronađena je i negativna povezanost ukupne mjere s mjerom kvalitete odnosa (r = -.31), odnosno studenti koji imaju kvalitetniji odnos s bakama i djedovima iskazuju manje eksplicitnih predrasuda. Također, pronađena je pozitivna povezanost tri subskale koje čine eksplicitnu mjeru predrasuda. Zatim, vidljiva je negativna povezanost mjera *stereotipi* (r = -.267) i *izbjegavanje* (r = -.33) s kvalitetom odnosa, što bi značilo da studenti koji imaju kvalitetniji odnos s bakama i djedovima, iskazuju i manje stereotipa o starijim osobama i manje su skloni izbjegavanju starijih. Nije pronađena značajna povezanost implicitne mjere ni s ukupnom eksplicitnom mjerom, ni sa pojedinim subskalama. Zatim, iz tablice se vidi da je sposobnost upravljanja emocijama negativno povezana sa *diskriminacijom* (r = -.25) i *izbjegavanjem* (r = -.20), što ukazuje na to da studenti koji bolje upravljaju svojim emocijama, iskazuju manje eksplicitnih predrasuda. No, s druge strane, sposobnost upravljanja emocijama je pozitivno povezana s implicitnom mjerom predrasuda (r = .19), što bi značilo da studenti koji bolje upravljaju svojim emocijama izražavaju i više implicitnih predrasuda.

Nakon korelacija, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize, pri čemu su kao prediktori odabrane implicitne, odnosno, eksplicitne predrasude. Rezultati prve su navedeni u Tablici 5.

Tablica 5. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s mjerom implicitnih predrasuda kao kriterijem (*N*=85)

Prediktori	***β***	***R²***	**Δ*R²***	***F***
1.korak				
Spol	.10	.010	.010	0.86
2.korak				
Spol	.09			
Eksplicitna mjera:				
stereotipi	-.22			
diskriminacija	.09	.048	.038	1.02
izbjegavanje	.04			
3. korak				
Spol	.12			
Eksplicitna mjera:				
stereotipi	-.26			
diskriminacija	.13	.113	.064	2.01
izbjegavanje	-.05			
Kvaliteta odnosa	-.27*			
4. korak				
Spol	-.00			
Eksplicitna mjera:				
stereotipi	-.30*			
diskriminacija	.20			
izbjegavanje	-.03	.189	.076	3.03**
Kvaliteta odnosa	-.29**			
Sposobnost upravljanja emocijama	.32**			

Legenda: *β* – beta ponder, *R²*- koeficijent multiple determinacije, Δ*R²*-porast koeficijenta multiple determinacije; **p*<.05, ***p*<.01.

Kao što je vidljivo iz Tablice 5, u prvom koraku hijerahijske regresijske analize kao prediktor izražavanja implicitnih predrasuda unešen je spol, no taj korak analize nije se pokazao značajnim. U drugom koraku unesene su varijable eksplicitne mjere koje se nisu pokazale značajnim prediktorima izražavanja implicitnih predrasuda. U trećem koraku, uz kontrolu prethodno unesenih varijabli, unesena je kvaliteta odnosa, no ni taj korak analize se nije pokazao kao značajan za objašnjenje varijance implicitnih predrasuda. U četvrtom koraku, uz kontrolu svih prethodno uvedenih varijabli, unesena je varijabla sposobnosti upravljanja emocijama, koja se pokazala kao značajan pozitivan prediktor izražavanja

implicitnih predrasuda (β = .32, t = 2.71, p < .01). Uz to, eksplicitna mjera *stereotipi* (β = -.30, t = -2.49, p <. 05) i kvaliteta odnosa s bakama i djedovima (β = -.29, t =- 2.63, p <. 01) dobile su na značaju kao negativni prediktori izražavanja implicitnih predrasuda. Sveukupno, prediktori objašnjavaju 18.9% ukupne varijance kriterija.

S obzirom da su se stereotipi nakon uvođenja sposobnosti upravljanja emocijama pokazali kao značajan prediktor implicitne mjere, a u korelacijskoj matrici nije pronađena značajna povezanost *stereotipa* i implicitne mjere, provedena je dodatna analiza kako bi se utvrdilo radi li se o slučaju moderacije *stereotipa* na povezanost prediktora (sposobnost upravljanja emocijama) i kriterija (implicitna mjera). Analizom prema kriterijima Barona i Kennya (1986) nije potvrđen slučaj moderacije jer interakcija prediktora i moderatora (sposobnosti upravljanja emocijama i *stereotipa*) nije dovela do značajne promjene u postotku objašnjenja varijance implicitne mjere.

Rezultati druge hijerarhijske analize navedeni su u Tablici 6.

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s mjerom eksplicitnih predrasuda kao kriterijem (N=85)

Prediktori	β	R^2	ΔR^2	F
1.korak				
Spol	-.27*	.071	.071	6.33*
2.korak				
Spol	-.26*			
Implicitna mjera	-.08	.077	.006	3.43*
3. korak				
Spol	-.20			
Implicitna mjera	-.14	.160	.082	5.13**
Kvaliteta odnosa	-.30**			
4. korak				
Spol	-.17			
Implicitna mjera	-.12			
Kvaliteta odnosa	-.29**	.164	.004	3.92**
Sposobnost upravljanja emocijama	-.08			

Legenda: β – beta ponder, R^2 -koeficijent multiple determinacije, ΔR^2 -porast koeficijenta multiple determinacije; *p<.05, **p<.01.

Kao što je vidljivo iz Tablice 6, u prvom koraku hijerahijske regresijske analize kao prediktor izražavanja eksplicitnih predrasuda unešen je spol koji se pokazao kao značajan negativni prediktor eksplicitne mjere predrasuda (β = -.27, t = -2.52, p < .05). U drugom koraku, uz kontrolu navedene varijable, unesena je implicitna mjera, koja se nije pokazala značajnim prediktorom ukupne varijance. U trećem koraku, uz kontrolu spola i implicitne mjere, unesena je varijabla kvalitete odnosa, koja se pokazala značajnim negativnim prediktorom (β = -.30, t = -2.82, p < .01) izražavanja eksplicitnih predrasuda. Prediktori u ovom koraku objašnjavaju 16.0% ukupne varijance te spol gubi na značaju kao prediktor. U četvrtom koraku, uz kontrolu spola, implicitne mjere predrasuda i kvalitete odnosa, unesena je varijabla sposobnosti upravljanja emocijama, koja se nije pokazala kao značajan prediktor izražavanja implicitnih predrasuda. Kvaliteta odnosa s bakama i djedovima je ostala značajan prediktor kriterija. Sveukupno, prediktori objašnjavaju 16.4% ukupne varijance izražavanja eksplicitnih predrasuda.

S obzirom da je spol nakon uvođenja kvalitete odnosa s bakama i djedovima prestao biti značajan prediktor eksplicitne mjere, dodatnom analizom provjerilo se o kakvom utjecaju je riječ. Analizom prema kriterijima Barona i Kennya (1986) provjerilo se radi li se o moderaciji. Slučaj moderacije je isključen budući da interakcija prediktora i moderatora (spola i kvalitete odnosa) nije dovela do značajne promjene u postotku objašnjenja varijance eksplicitne mjere.

Kako bi se utvrdilo koji od navedenih prediktora objašnjavaju koliki dio ukupne varijance pojedinih subskala eksplicitne mjere, provedene su još tri hijerarhijske regresijske analize, čiji su rezultati navedeni u Tablici 7.

Tablica 7. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza kada su kao kriteriji odabrane varijable *stereotipi, diskriminacija i izbjegavanje* (*N*=85)

	stereotipi				***diskriminacija***				***izbjegavanje***			
Prediktori	***ß***	***R²***	**ΔR^2**	***F***	***ß***	***R²***	**ΔR^2**	***F***	***ß***	***R²***	**ΔR^2**	***F***
1.korak												
Spol	-.17	.030	.030	2.55	-.19	0.36	.036	3.14	-.28**	.077	.077	6.92**
2.korak												
Spol	-.16	.058	.028	2.51	-.19	0.37	.001	1.59	-.28**	.078	.001	3.45*
Implicitna mjera	-.17				.03				-.02			
3. korak												
Spol	-.09				-.18				-.21*			
Implicitna mjera	-.23	.136	.078	4.25**	.02	.043	.005	1.20	-.08	.161	.084	5.19**
Kvaliteta odnosa	-.29**				-.08				-.30**			
4. korak												
Spol	-.14				-.08				-.17			
Implicitna mjera	-.25				.07				-.06			
Kvaliteta odnosa	-.30**	.145	.009	3.38**	-.05	.094	.051	2.07	-.29**	.170	.009	4.09**
Sposobnost upravljanja emocijama	.11				-.26				-.11			

Legenda: *ß* – beta ponder, R^2 -koeficijent multiple determinacije, ΔR^2 -porast koeficijenta multiple determinacije; *p<.05, **p<.01

Kao što je vidljivo iz Tablice 7, kao prvi kriterij odabrana je prva subskala eksplicitne mjere, odnosno mjera *stereotipi*. U prvom koraku spol se nije pokazao kao značajan prediktor. U drugom koraku je dodana implicitna mjera, koja se nije pokazala značajnim prediktorom. U trećem koraku je uvedena varijabla kvalitete odnosa koja se pokazala značajnim negativnim prediktorom (β = -.23, t = -2.14, p < .01) te objašnjava 13.6% ukupne varijance kriterija. U četvrtom koraku je uvedena varijabla sposobnosti upravljanja emocijama koja se nije pokazala značajnim prediktorom, no kvaliteta odnosa s bakama i djedovima ostala je značajni prediktor koji ukupno objašnjava 14.5% varijance eksplicitne mjere *stereotipi*.

Kao drugi kriterij odabrana je mjera *diskriminacije,* no nijedan korak hijerarhijske regresijske analize nije se pokazao značajnim.

Kao treći kriterij odabrana je mjera *izbjegavanja*. U prvom koraku analize je kao prediktor uzet spol koji se pokazao značajnim negativnim prediktorom (β = -.28, t = -2.63, p < .01) i objašnjava 7.7% ukupne varijance kriterija. U drugom koraku analize je kao prediktor unešena implicitna mjera koja se nije pokazala kao značajni prediktor. U trećem koraku je uvedena varijabla kvalitete odnosa, koja se pokazala kao značajan negativan prediktor (β = -.30, t = -2.84, p < .01). Spol ostaje značajan prediktor. U četvrtom koraku je uvedena sposobnost upravljanja emocijama, no ni ona se nije pokazala kao značajan prediktor. Kvaliteta odnosa je ostala značajn prediktor koji objašnjava ukupno 17.0% varijance mjere *izbjegavanja*, no spol je izgubio na značajnosti.

Budući da je spol nakon uvođenja kvalitete odnosa s bakama i djedovima počeo gubiti na značajnosti kao prediktor *izbjegavanja*, a nakon uvođenja sposobnosti upravljanja emocijama u potpunosti izgubio na značajnosti, dodatnom analizom provjerilo se o kakvom utjecaju se radi. S obzirom da su sve tri varijable međusobno povezane, metodom Barona i Kennya (1986) provjerilo se radi li se u ovom slučaju o medijaciji. Slučaj medijacije je isključen budući da dodatnom analizom nije zadovoljen kriterij prema kojem prediktor (spol) treba ostati značajan za objašnjenje varijance kriterija (*izbjegavanje*) i nakon uvođenja medijatora (sposobnost upravljanja emocijama).

Rasprava

Sposobnost upravljanja emocijama, predrasude prema starijima i kvaliteta odnosa s bakama i djedovima

Budući da su rezultati različitih istraživanja koja su se bavila predrasudama nejednoznačni oko toga imaju li mladi ljudi predrasude prema starijim osobama, ovo istraživanje je pokušalo odgovoriti na to pitanje. Rezultati pokazuju da studenti nemaju visoko izražene eksplicitne predrasude prema starijim osobama, što je u skladu s nekoliko istraživanja (npr. Braithwaite, Gibson i Holman, 1986, Schwalb i Sedlacek, 1990, Yenerall, 1995, prema Narayan, 2005; Van Dussen, i Weaver, 2009, prema Ozkan i Bayoglu, 2011; Toter, 2014). Neki autori (npr. Harris, 1990, Kalavar, 1997, Yenerall, 1995; prema Narayan, 2005) objašnjavaju to time što današnji mladi odrastaju u društvu koje je tolerantnije prema različitim skupinama ljudi nego što je to bilo sredinom i krajem 20. stoljeća, te u kojem se naglašava politička i socijalna korektnost, što može dovesti do toga da mladi ne izražavaju svoje predrasude prema starijima. Također, rezultati su pokazali da sudionici imaju izražene implicitne preferencije prema mladima u odnosu na starije osobe. S obzirom da je Test implicitnih asocijacija neizravna mjera stavova te sudionici nisu znali što točno ispituje, teško da su mogli davati socijalno poželjne odgovore na tom testu (ukoliko su slijedili danu uputu). Drugim riječima, dobiveni rezultati ukazuju na mogućnost da su sudionici na eksplicitnoj mjeri davali socijalno poželjne odgovore, u skladu s današnjim tolerantnijim društvom, no na implicitnoj mjeri su ipak pokazali da imaju izražene predrasude. Rezultat na implicitnoj mjeri je u skladu s različitim istraživanjima (npr. Nosek, Banaji i Greenwald, 2002; Neto, 2009) koja su utvrdila da sudionici svih dobnih skupina (uključujući i skupinu starijih osoba) pokazuju implicitne predrasude prema starijima. Nosek, Banaji i Greenwald (2002) smatraju da su te predrasude duboko ukorijenjene u današnjoj kulturi koja je usmjerena na mladost i ljepotu, te, iako ih je nepoželjno javno izražavati, na nesvjesnoj razini one postoje.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odnos emocionalne inteligencije, kvalitete odnosa s bakama i djedovima te implicitnih i eksplicitnih predrasuda prema starijim osobama na uzorku studenata. S obzirom na rezultate ranijih istraživanja, prvo je provjereno postoje li u navedenim varijablama spolne razlike. U skladu s prijašnjim istraživanjima (Fernández-Berrocal i sur., 2012; Naghavi i Redzuan, 2011; Sanchez-Nunez i sur., 2008; Khalili, 2011), potvrđeno je kako studentice imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama nego studenti. Navedene razlike uglavnom se pripisuju razlikama u socijalizaciji dječaka i

djevojčica (Naghavi i Redzuan, 2011; Fernández-Berrocal i sur., 2012; Sanchez-Nunez i sur., 2008). S obzirom da se djevojčice odgaja da pokazuju emocije i da se nauče nositi s njima, a dječake da emocije potiskuju, autori pretpostavljaju da djevojčice već u ranoj dobi imaju izraženiju emocionalnu inteligenciju, a time i sposobnost upravljanja emocijama

Nadalje, spolne razlike utvrđene su i u izražavanju eksplicitnih predrasuda, na skalama *diskriminacije* i *izbjegavanja*, pri čemu su studentice postigle niže rezultate od studenata. Neka od prethodnih istraživanja (npr. Fraboni i sur., 1990; Kalavar, 2001, Rupp i sur., 2005, prema Allan i Johnson, 2009) također su pronašla spolne razlike u izražavanju eksplicitnih predrasuda u istom smjeru. Ekehammar, Akrami i Araya (2003) su u svom istraživanju dobili da postoje spolne razlike u izražavanju eksplicitnih predrasuda, pri čemu žene iskazuju manje predrasuda (sukladno ovom istraživanju), no na implicitnoj mjeri rezultati su bili suprotnog smjera, odnosno žene su izražavale više predrasuda nego muškaraci. U našem istraživanju nisu dobivene spolne razlike na implicitnoj mjeri, što bi moglo ukazivati na to da studentice na implicitnoj mjeri, gdje ne mogu kontrolirati svoj odgovor, iskazuju svoje predrasude jednako kao i studenti. Jedno od mogućih objašnjenja ovih rezultata je upravo to što studentice imaju izraženiju sposobnost upravljanja svojim emocijama, što dovodi do toga da na eksplicitnim mjerama, gdje mogu kontrolirati svoje odgovore, pokazuju manje predrasuda. S druge strane, na implicitnoj mjeri ta sposobnost dolazi do izražaja u suprotnom smjeru, odnosno doprinosi tome da izražavaju više predrasuda, te na toj mjeri studentice ipak pokazuju predrasude.

Osim spola, provjereno je utječe li smjer studija na ispitivane varijable. Kako je već prije naglašeno, neka istraživanja su pokazala kako postoje razlike u izražavanju predrasuda među studentima s obzirom na to imaju li ili nemaju prethodno znanje o starenju (Stuart-Hamilton and Mahoney, 2003; prema Jackson i sur., 2007; Allan i Johnson, 2009), odnosno koji fakultet pohađaju i koje kolegije slušaju. Rezultati su pokazali da nema razlika među studentima povijesti i pedagogije u izražavanju eksplicitnih i implicitnih predrasuda prema starijima. Pronađena je razlika jedino u eksplicitnoj mjeri *stereotipi*, na kojoj su studenti pedagogije postigli niže rezultate, no nakon uvođenja varijable spola kao kovarijate, ta razlika više nije bila značajna. S obzirom da na studiju pedagogije ima više studentica, a na studiju povijesti ima više studenata, spol je taj koji je mogao proizvesti tu značajnu razliku. Ipak, ovo istraživanje se nije bavilo uzročno-posljedičnim vezama te bi se u budućim istraživanjima to trebalo dodatno provjeriti.

Također, pronađene su razlike u sposobnosti upravljanja emocijama u korist studenata pedagogije, te je ta razlika ostala značajna i nakon uvođenja spola kao kovarijate. Takav rezultat ukazuje na to da studenti pedagogije (bez obzira što na tom smjeru ima više studentica, a na smjeru povijesti više studenata) imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama, što se vjerojatno može pripisati tome da studenti pedagogije studiraju smjer koji je usmjeren na rad s djecom i prepoznavanje njihovih emocija te su kroz studij razvijali vlastite sposobnosti upravljanja emocijama. Isto tako, moguće je da su studenti koji su prije imali izraženiju sposobnost upravljanja emocijama i odabrali zanimanje u kojem će to više doći do izražaja. U svakom slučaju, u ovom području su potrebna dodatna istraživanja kako bi se utvrdilo što je točan uzrok tih razlika.

Nakon analize spolnih razlika i razlika s obzirom na smjer studiranja, utvrdio se doprinos spola, kvalitete odnosa i sposobnosti upravljanja emocijama izražavanju predrasuda. Podsjetimo, izračunate korelacije između ispitivanih varijabli kretale su se u intervalu od -.03 do .05, dakle i dobivene značajne korelacije su dosta niske. U skladu s već navedenim rezultatima analize varijance za spolne razlike, pronađena je značajna negativna povezanost spola sa ukupnom eksplicitnom mjerom i subskalom *diskriminacije*, te značajna pozitivna povezanost sa mjerom sposobnosti upravljanja emocijama. Drugim riječima, studentice izražavaju manje eksplicitnih predrasuda i stavova o diskriminaciji te imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama, što je, kao što je već naglašeno, u skladu s prijašnjim istraživanjima (Fraboni i sur., 1990; Allan i Johnson, 2009; Fernández-Berrocal i sur., 2012; Naghavi i Redzuan, 2011). Zatim, utvrđena je značajna negativna povezanost kvalitete odnosa s bakama i djedovima sa skalama *stereotipa* i *izbjegavanja*. Studenti koji procjenjuju svoj odnos s bakama i djedovima kvalitetnijim, izražavaju manje stereotipa o starijima i manje su skloni izbjegavanju starijih osoba. Ovi rezultati su u skladu sa sličnim istraživanjima (npr. Schwartz i Simmoms, 2001; Knox, Gekoski i Johnson, 1986) koja su pokazala da kvaliteta odnosa sa starijim osobama doprinosi slabijem izražavanju stereotipa i diskriminacije prema starijima. Također, nije pronađena značajna povezanost eksplicitne mjere s implicitnom mjerom, što je u skladu s nekoliko istraživanja koja su pokazala da ove dvije vrste mjera nisu povezane (npr. Greenwald i Banaji, 1995; Dovidio i sur., 1997; Neto, 2009). Fazio i sur. (1995) to objašnjavaju time što su eksplicitne mjere podložne normativnom pritisku te se odgovori koje sudionici daju na takvim mjerama razlikuju od onih koje daju na implicitnim mjerama. Autori naglašavaju kako iz tog razloga rezultati te dvije mjere nisu povezani. Zatim, utvrđena je negativna povezanost sposobnosti upravljanja emocijama i eksplicitnih mjera

diskriminacije i *izbjegavanja*, što bi ukazivalo na to da studenti s izraženijom sposobnosti upravljanja emocijama izražavaju niže rezultate na ove dvije mjere. Ovaj rezultat je u skladu s s istraživanjem koje su proveli Konrath, Novin i Li (2012), a u kojem je dobiveno kako je sposobnost prepoznavanja emocija (kao druga dimenzija emocionalne inteligencije) povezana sa smanjenjm predrasuda. Ono što je zanimljivo je to da je pronađena i pozitivna povezanost sposobnosti upravljanja emocijama s implicitnom mjerom predrasuda, što bi ukazivalo na to da osobe s izraženijom sposobnošću upravljanja emocijama izražavaju više implicitnih predrasuda. Ovi rezultati nisu u skladu s očekivanjima i ukazuju na to da osobe koje imaju bolju sposobnost kontroliranja i upravljanja svojim emocijama manje izražavaju eksplicitne predrasude, odnosno manje izražavaju stavove o diskriminaciji i izbjegavanju, no na implicitnim mjerama, na kojim ne mogu kontrolirati svoj odgovor (jer ne znaju što je zapravo predmet ispitivanja), ipak pokazuju predrasude. Moguće objašnjenje takvog rezultata je da, budući da osobe s izraženijom sposobnošću upravljanja emocijama bolje prihvaćaju vlastitite emocije, bolje prihvaćaju i vlastitite predrasude te stoga njihove predrasude dolaze do izražaja na implicitnoj mjeri. Kako bi se ispitalo na koji način su sve te varijable povezane, provedene su dvije hijerahijske regresijske analize.

Prva analiza je provjeravala koliki dio ukupne varijance implicitnih predrasuda objašnjavaju pojedine varijable. Pokazalo se da dio varijance objašanjavaju *stereotipi* (kao dio eksplicitne mjere), zatim kvaliteta odnosa s bakama i djedovima te sposobnost upravljanja emocijama, kao što je i očekivano. Drugim riječima, studenti koji imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama, višu kvalitetu odnosa s bakama i djedovima te izražavaju više stereotipa o starijima, pokazuju manje implicitnih predrasuda prema starijim osobama. S druge strane, spol se nije pokazao kao značajan prediktor implicitnih predrasuda. Rezultati su pokazali da su *stereotipi* negativan prediktor implicitne mjere. S obzirom da u korelacijskoj matrici nije pronađena značajna povezanost ove dvije varijable, a *stereotipi* su se nakon uvođenja sposobnosti upravljanja emocijama kao prediktora pokazali kao značajan prediktor, provedena je dodatna analiza kako bi se utvrdilo radi li o slučaju moderacije. Analizom prema kriterijima Barona i Kennya (1986) nije potvrđen moderatorski utjecaj *stereotipa* na povezanost sposobnosti upravljanja emocijama i implicitne mjere. Moguće objašnjenje ovakvih rezultata može biti to što implicitna mjera mjeri predrasude, dok su *stereotipi* jedan faktor eksplicitne mjere koji zapravo mjeri uobičajena vjerovanja koja studenti imaju o starijim osobama, a ne toliko njihove predrasude. Ipak, studenti su svoje odgovore na toj mjeri mogli kontrolirati te zbog socijalne poželjnosti, izražavati svoje neslaganje s njima, dok na

implicitnoj mjeri svoje odgovore nisu mogli kontrolirati. Zbog toga je moguće da su se *stereotipi* pokazali kao negativan prediktor. Zatim, kvaliteta odnosa s bakama i djedovima također objašnjava dio ukupne varijance te predstavlja negativni prediktor implicitnih predrasuda. To je također u skladu s prethodnim istraživanjima koja pokazuju da sudionici koji imaju kvalitetniji odnos sa svojim bakama i djedovima, pokazuju i manje predrasuda prema starijim osobama (Soliz i Harwood, 2003; Harwood i sur., 2005; Tomašić, 2011). Rezultati su potvrdili pretpostavku da je dio ukupne varijance izražavanja implicitnih predrasuda objašnjen sposobnošću upravljanja emocijama, što je u skladu s rezultatima sličnih istraživanja (npr. Frisch, 2013). No, smjer povezanosti nije u skladu s očekivanjima. Iako nismo pronašli istraživanje koje je ispitivalo sposobnost upravljanja emocijama, koja je prema modelu Mayera i Saloveya (1997) na četvrtoj (najvišoj) razini emocionalne inteligencije i implicitnih predrasuda, u skladu s nekoliko istraživanja koja su koristila niže razine emocionalne inteligencije, očekivali smo obrnut rezultat. Podsjetimo, Frisch (2013) je u svom istraživanju pronašla da poboljšanje sposobnosti prepoznavanja emocija dovodi do smanjenja diskriminacijskog ponašanja prema članovima druge grupe, iako ne i do smanjenja eksplicitnih predrasuda. Dobiveni smjer povezanosti sposobnosti upravljanja emocijama i implicitne mjere, odnosno rezultat da što osobe imaju izraženiju sposobnost upravljanja emocijama, to će iskazivati više implicitnih predrasuda. nije u skladu s očekivanim. Takav rezultat se može objasniti time da, budući da sposobnost upravljanja emocijama uključuje svjesnu regulaciju emocija, na nesvjesnoj razini (pri rješavanju implicitne mjere) ona nema učinka te sudionici izražavaju svoje predrasude. Također, izraženija sposobnost dovodi do boljeg prihvaćanja svojih emocija (i ugodnih i neugodnih) te je moguće da osobe prihvaćaju svoje predrasude i na nesvjesnoj razini one dolaze do izražaja. S druge strane, moguće je da osobe s manje izraženom tom sposobnošću potiskuju svoje neugodne emocije, pa tako i vlastite predrasude, te na implicitnoj mjeri one ne dolaze do izražaja. Sveukupno, ove tri varijable objašnjavaju 18.9% ukupne varijance implicitne mjere, što ukazuje na to da postoji još varijabli koje mogu predvidjeti implicitnu mjeru, a koje nisu uzete u obzir u ovom istraživanju (npr. anksizonost vezana uz starenje koja se javlja kod mladih ljudi u kontaktu sa starijima, negativna iskustva u kontaktu sa starijima, negativno prikazivanje starijih osoba u medijima, empatija i slično).

Što se tiče predikcije eksplicitnih predrasuda, rezultati su pokazali da su spol i kvaliteta odnosa s bakama i djedovima značajan prediktor ukupne varijance, pri čemu spol prestaje biti značajan prediktor nakon uvođenja kvalitete odnosa. S obzirom da dodatnom

provjerom nije potvrđena moderatorska uloga kvalitete odnosa na povezanost spola i eksplicitne mjere predrasuda, moguće je da spol prestaje gubiti na značajnosti budući da kvaliteta odnosa ima višu korelaciju s kriterijem od spola, a u varijabli kvalitete odnosa nisu pronađene spolne razlike. Zatim, rezultat da je kvaliteta odnosa značajan negativan prediktor eksplicitnih predrasuda je u skladu s prethodnim istraživanjima (Soliz i Harwood, 2003; Harwood i sur., 2005), jer ukoliko studenti imaju kvalitetniji odnos s bakama i djedovima, izražavaju i manje predrasuda. S druge strane, sposobnost upravljanja emocijama, kao zadnja uvedena varijabla, nije se pokazala značajnim prediktorom eksplicitne mjere, što nije u skladu s prethodno pronađenom povezanošću te sposobnosti s mjerama *diskriminacije* i *izbjegavanja*. Ipak, ovaj nalaz je u skladu sa sličnim istraživanjem kojeg je provela Frisch (2013), a u kojem se pokazalo da poboljšanje sposobnosti prepoznavanja svojih i tuđih emocija ne dovodi do smanjenja eksplicitnih predrasuda, već samo do smanjenja diskriminacijskog ponašanja. Kako bi se provjerilo kakav je slučaj s pojedinim subskalama eksplicitne mjere, provedena je dodatna analiza.

Dobiveni rezultati pokazuju kako je samo kvaliteta odnosa značajan negativni prediktor mjere *stereotipa*. Drugim riječima, studenti koji imaju kvalitetniji odnos s bakama i djedovima, izražavaju manje *stereotipa*, što je očekivani rezultat i, kako je već naglašeno, u skladu je s prethodnim istraživanjima (Soliz i Harwood, 2003; Harwood i sur., 2005).

Za subskalu *diskriminacije* nijedan korak hijerarhijske regresijske analize nije bio značajan, a za subskalu *izbjegavanje* su dobiveni zanimljivi rezultati. Spol i kvaliteta odnosa su se pokazali značajnim negativnim prediktorima mjere *izbjegavanja*, no spol je počeo gubiti na značajnosti nakon uvođenja kvalitete odnosa, te sasvim prestao biti značajan prediktor nakon što je kao prediktor uvedena sposobnost upravljanja emocijama (koja se nije pokazala kao značajan prediktor). Drugim riječima, spol je doprinosio objašnjenju ukupne varijance mjere *izbjegavanja* dok kao prediktor nije uvedena sposobnost upravljanja emocijama. Pomoću metode Barona i Kennya (1986) provjerilo se predstavlja li sposobnost upravljanja emocijama u ovom slučaju medijator povezanosti spola i *izbjegavanja*, no nisu dobiveni značajni rezultati. Budući da spol i sposobnost upravljanja emocijama imaju veću međusobnu povezanost (r = .55) od spola i mjere *izbjegavanja* (r = -.19), a sposobnost upravljanja emocijama se nije pokazala kao značajan prediktor *izbjegavanja*, moguće je da je spol prestao biti značajan prediktor zbog manje korelacije sa kriterijem.

Prednosti i nedostatci istraživanja te prijedlozi za buduća istraživanja

Jedna od glavnih prednosti ovog istraživanja, a ujedno i njegov doprinos je to što je ispitivalo povezanost sposobnosti upravljanja emocijama i izražavanja predrasuda, što dosada, koliko nam je poznato, nije ispitano. Velik broj istraživanja se bavio proučavanjem razvoja sposobnosti upravljanja emocijama i emocionalne inteligencije općenito, te njihove povezanosti s različitim varijablama (npr. spol, dob, strategije suočavanja sa stresom, uspjeh u školi i na poslu), no dosada su autori s predrasudama povezivali samo sposobnost prepoznavanja svojih i tuđih emocija (Pioro, 2005; prema Frisch, 2013; Konrath, Novin i Li, 2012). Iako se pretpostavljalo da bolje upravljanje vlastitim emocijama može dovesti i do bolje kontrole vlastitih predrasuda, dosada nisu provedena istraživanja koja bi to potvrdila. Ovo istraživanje je pokazalo da sposobnost upravljanja emocijama ne doprinosi izražavanju eksplicitnih predrasuda, ali doprinosi izražavanju više implicitnih predrasuda. Taj rezultat može ukazivati na to da izraženija sposobnost upravljanja emocijama dovodi do boljeg prihvaćanja vlastitih ugodnih i neugodnih emocija, pa tako i do prihvaćanja svojih predrasuda, te je moguće da na nesvjesnoj razini, odnosno na implicitnoj mjeri, one dolaze do izražaja.

Prednost ovog istraživanja je što je isptivalo predrasude prema starijima u našem, hrvatskom kontekstu, gdje su istraživanja predrasuda prema starijim osobama, posebice implicitnih predrasuda, relativno rijetka. Većina dosadašnjih istraživanja koja su ispitivala predrasude prema starijima, i to uglavnom eksplicitne, provedena je na engleskom govornom području (npr. Narayan, 2005; Hummert i sur., 2002; Allan i Johnson, 2009). Stoga je važan rezultat ovog istraživanja da studenti imaju jako izražene implicitne predrasude prema starijim osobama, no na eksplicitnoj mjeri ne izražavaju jake predrasude. Takav rezultat se može objasniti time što mladi danas odrastaju u društvu u kojem nije socijalno poželjno izražavati bilo koji oblik predrasuda te studenti na eksplicitnoj mjeri vjerojatno kontroliraju svoje odgovore i ne izražavaju predrasude. S druge strane, na implicitnoj mjeri ne mogu kontrolirati svoj odgovor te pokazuju kako imaju implicitne predrasude prema starijima.

Ograničenje ovog istraživanja se odnosi na to da je provedeno isključivo na studentima i to studentima Filozofskog fakulteta. Moguće je da su studenti, kao grupa budućih visoko obrazovanih ljudi, tijekom školovanja postali osjetljiviji na društvene norme prema kojima izražavanje predrasuda nije prihvatljivo, te stoga ni ne izražavaju eksplicitne predrasude prema starijim ljudima, što možda ne bio bio slučaj s mladima koji ne pohađaju fakultete. S obzirom da je većina tih studenata prije fakulteta pohađala gimnaziju, većina ih ima određena znanja o procesima starenja, što može dovesti do većeg razumijevanja starijih

osoba, te samim time i do smanjenja predrasuda. Buduća istraživanja bi trebala uzeti u obzir studente različitih fakulteta, kao i mlade ljude koji ne studiraju, te tako provjeriti izražavaju li mladi predrasude prema starijim osobama.

Još jedno ograničenje ovog istraživanja je što nije kontrolirana mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora na eksplicitnoj mjeri predrasuda te stoga ne možemo sa sigurnošću znati jesu li sudionici na toj mjeri postigli niži rezultat zato što izražavanje predrasuda nije društeveno prihvatljivo ili iz nekog drugog razloga. Buduća istraživanja bi pri ispitivanju eksplicitnih predrasuda svakako trebala uzeti u obzir važnost kontroliranja varijable davanja socijalno poželjnih odgovora.

Zaključak

Ovo istraživanje pokazalo je nekoliko važnih rezultata. Prvo, studenti Filozofskog fakulteta iskazuju jako izražene predrasude prema starijima na implicitnoj, no ne i na eksplicitnoj mjeri.. Takav rezultat može ukazivati na to da studenti imaju predrasude, no na eksplicitnoj mjeri ih ne izražavaju zbog socijalne nepoželjnosti, no na žalost tu varijablu nismo kontrolirali. Drugo, istraživanje je potvrdilo doprinos kvalitete odnosa s bakama i djedovima objašnjenju i implicitnih i eksplicitnih predrasuda. Drugim riječima, studenti koji imaju kvalitetniji odnos s bakama i djedovima, izražavaju i manje eksplicitnih i manje implicitnih predrasuda. I treće, istraživanje je potvrdilo doprinos sposobnosti upravljanja emocijama objašnjenju implicitnih, no ne i eksplicitnih predrasuda. Povezanost s implicitnom mjerom je pozitivna, odnosno što osobe imaju izraženiju tu sposobnost, to izražavaju više implicitnih predrasuda. Ovakav rezultat može značiti to da osobe s izraženijom sposobnošću bolje prihvaćaju vlastite emocije pa tako i svoje predrasude te na nesvjesnoj razini one dolaze do izražaja.

Literatura

Allan, L. J. i Johnson, J. A. (2009). Undergraduate attitudes toward the elderly: the role of knowledge, contact and aging anxiety. *Educational Gerontology*, 35, 1–14.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.

Angiullo, L., Whitbourne, S. K. i Powers, C. (1996). The effects of instruction and experience on college students' attitudes toward the elderly. *Educational Gerontology*, 22, 483-495.

Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.

Babić, A. (2004). *Emocionalna inteligencija i neki pokazatelji prilagodbe kod učenika rane adolescentne dobi.* Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 6, 1173-1182.

Blaine, B. E. (2013). *Understanding the Psychology of Diversity, Second Edition.* Sage Publications, Inc.

Bodner, E. i Lazar, A. (2008). Ageism among Israeli students: structure and demographic influences. *International Psychogenatncs*, 20, 5, 1046-1058.

Buhrmester, D. i Furman, W. (2008). *The Network of Relationships Invetory: RelationshipQualities Version*. Unpublished measure, University of Texas at Dallas.

Chapman, N. J., i Neal, M. B. (1990). The effects of intergenerational experiences on adolescents and older adults. *The Gerontologist*, 30, 6, 825-832.

Dovidio, J. F., Kawakami, K. i Gaertner, S. L. (2002). Implicit and Explicit Prejudice and Interracial Interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1, 62–68.

Dovidio, J. F., Kawakami, K., Johnson, C., Johnson, B. i Howard, A. (1997). On the nature of prejudice: Automatic and controlled processes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 510-540.

Ekehammar, B., Akrami, N. i Araya, T. (2003). Gender differences in implicit prejudice. *Personality and Individual Differences*, 34, 1509-1523.

Fayombo, G. A. (2012). Emotional Intelligence and Gender as Predictors of Academic Achievement amon Some University Students in Barbados. *International Journal of Higher Education*, 1, 1, 102-111.

Fazio, R. H. (1995). *Attitudes as object-evaluation associations: Determinants, consequences, and correlates of attitude accessibility.* In R. E. Petty & J. A. Krosnick (Eds.), Attitude strength: Antecedents and consequences (pp. 247– 282). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Fazio, R. H., Jackson, J. R., Dunton, B. C. i Williams, C. J. (1995). Variability in automatic activation as an unobtrusive measure of racial stereotypes: A bona fide pipeline? *Journal of Personality and Social Psychology,* 69**,** 1013–1027.

Fernández-Berrocal, P., Cabello, R., Castillo, R. i Extremera, N. (2012). Gender differences in emotional intelligence: the mediating effect of age behavioral. *Psicología Conductual*, 20, 1, 77-89.

Fraboni, M., Saltstone, R. i Hughes, S. (1990). The Fraboni scale of ageism (FSA): an attempt at a more precise measure of ageism. *Canadian Journal on Aging*, 9, 55-56.

Frisch, L. (2013). *The Impact of Emotional Recognition on Prejudice and Discrimination.* Ann Arbor: University of Michigan, Ann Arbor.

Greenwald, A. G., Nosek, B. A. i Banaji, M. R. (2003). Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 2, 197–216.

Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102**,** 4–27.

Greenwald, A. G., McGhee, D. E. i Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring Individual Differences in implicit Cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74,62, 1464-1480.

Harwood, J., Hewstone, M., Paolini, S. i Voci, A. (2005). Grandparent-grandchild contact and attitudes toward older adults: Moderator and mediator effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 393-406.

Hummert, M. L., Garstka, T. A., O'Brien, L.T., Greenwald, A. G. i Mellott, D. S. (2002). Using the Implicit Association Test to measure age differences in implicit social cognitions. *Psychology and Aging*, 17, 482-495.

Jackson, E. M., Cherry, K. E., Smitherman, E. A. i Hawleyb, K. S. (2008). Knowledge of memory aging and Alzheimer's disease in college students and mental health professionals. *Aging & Mental Health*, 12, 2, 258–266.

Khalili, A. (2011). Gender Differences in Emotional Intelligence Among Employees of Small and Medium Enterprise: An Empirical Study. *Journal of International Management Studies,* 6, 2, 184-193.

Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.

Knox, V. J., Gekoski, W. L. i Johnson, E. A. (1986). Contact with and perceptions of the elderly. *The Gerontologist*, 26, 309-313.

Konrath, S., Novin, S. i Li, T. (2012). Is the relationship between alexithymia and aggression context-dependent? Impact of group membership and belif similarity. *Personality and Individual Differences*, 53, 3, 329-334.

Laketa, S. (2004). *Ispitivanje eksplicitnih i implicitnih etničkih predrasuda*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Majić, D. (2014). *Emocionalna inteligencija i kvaliteta romantičnih odnosa*. Diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.

Mayer, J. D. i Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey i D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* (pp. 3-31). New York: Basic Books.

Mayer, J. D., DiPaolo, M. T. i Salovey, P. (1990). Perceivnig affective cintent in ambiguosus visual stimuli: A component of emotional intelligence. *Journal of Personality Assessment*, 54, 772-781.

McConnell, A. R. i Leibold, J. M. (2001). Relations among the Implicit Association Test, Discriminatory Behavior, and Explicit Measures of Racial Attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 435–442.

Naghavi, F. i Redzuan, M. (2011). The Relationship Between Gender and Emotional Intelligence. *World Applied Sciences Journal*, 15, 4, 555-561.

Narayan, C. (2005). *Attitudes Towards Older Men and Women: an Examination of Ageism*. Platteville: University of Wisconsin-Platteville.

Neto, F. (2009). Implicit and explicit attitudes among students. *Universitas Psychologica*, 8, 3, 849-857.

Nosek, B. A., Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (2007). The implicit Association test at age 7: A methodological and conceptual review. In J. A. Bargh (Ed.), *Automatic processes in social thinking and behavior* (pp.265-292). Psychological press.

Nosek, B. A., Banaji, M. R. i Greenwald, A. G. (2002). Harvesting Implicit Group Attitudes and Belifs From a Demostration Web Site. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 6, 1, 101–115.

Oatley, K. i Jenkins M. J. (2003). *Razumijevanje emocija*. Naklada Slap. Jastrabarsko.

Ozkan, Y. i Bayoglu, A. S. (2011). Ageism: college students' perceptions about older people. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6, 1, 107-115.

Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Sanchez-Nunez, M. T., Fernandez-Berrocal, P., Montanes, J. i Latorre, J. M. (2008). Does emotional intelligence depend on gender? The socialization of emotional competencies in men and women and its implication. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 6, 2, 455-474.

Schwartz, L. K. i Simmons, J. P. (2001). Contact quality and attitudes toward the elderly. *Educational Gerontology*, 27, 127-137.

Soliz, J. i Harwood, J. (2003). Perceptions of Communication in a Family Relationship and the Reduction of Intergroup Prejudice. *Journal of Applied Communication Research*, 31, 4, 320-345.

Takšić, V., Mohorić, T. i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: Teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Druš. Istraž. Zagreb*, 15, 4-5, 729-752.

Tomašić, J. (2011). Doprinosi li međugrupni kontakt pozitivnijim implicitnim i eksplicitnim stavovima adolescenata prema starim osobama? *Život i škola*, 26, 2, 83. – 100.

Toter, K. (2014). *Stavovi i uzajamne atribucije osoba rane i kasne odrasle dobi*. Diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.